

David Hume

El pensament de David Hume (1711-1776) constitueix l'expressió més radical de la crítica britànica al racionalisme continental i, en aquesta radicalitat, resideix la importància del pensament de Hume, ja que ens trobem davant un autor que porta els seus plantejaments de forma coherent fins a les seves darreres conseqüències, de forma que la filosofia es tornarà a trobar en un carreró de difícil sortida.

En aquest sentit podem dir que els plantejaments de Hume exerceixen un efecte molt beneficiós sobre el pensament d'autors posteriors. Així l'autor que culmina l'època moderna i obre la porta a la filosofia contemporània, Immanuel Kant¹, ens diu que la lectura de les obres de Hume el va fer despertar del seu "somni dogmàtic", és a dir, el va fer sortir d'un plàcid racionalisme per qüestionar els límits de l'ús correcte de la raó.

Per tant, tot i que les teories de l'autor que estudiarem a continuació poden semblar una incitació a l'escepticisme, en realitat són importants pel rigor que ens exigeixen a l'hora d'estudiar un fenomen com és el nostre propi coneixement.

No ens centrarem únicament en la teoria del coneixement de Hume, sinó que farem també una breu exposició de les seves teories ètiques, força importants també pel que fa al desenvolupament posterior de les teories ètiques basades en l'**emotivisme moral**, potser una de les primeres ètiques no intel·lectualistes que trobem al pensament occidental.

3.1 Antecedents.

S'entén per empirisme el corrent filosòfic, centrat en la teoria del coneixement, que es desenvolupa a Gran Bretanya a partir de la segona meitat del segle XVII i tot el segle XVIII. Podem considerar a John Locke (1632-1704) com el seu fundador i l'autor que va exercir una gran influència a la filosofia immediatament posterior², tot i que, com ja hem dit, aquest corrent assoleix el seu clímax amb Hume.

Podem trobar molts antecedents de l'empirisme a la filosofia antiga, però els més immediats podríem situar-los en alguns plantejaments de Bacon i Hobbes. Pel que fa a la seva projecció posterior, al marge de la tremenda importància de l'empirisme per al pensament kantià, podem parlar d'un cert ressorgiment a mitjans del segle XIX amb el positivisme de Comte i, posteriorment, el neopositivisme de Russell i el cercle de Viena (a partir de la primera dècada del segle XX). No ens enganyarem gaire si pensem que tota la filosofia del llenguatge contemporània (en la seva vessant analítica) és la veritable continuació de l'empirisme.

¹ Immanuel Kant (1724-1804) és, sense cap mena de dubte, el gran absent d'aquest dossier. De formació racionalista, impactat per la lectura de Hume, va sotmetre el seu pensament a una rigorosa crítica de la que va sorgir un plantejament filosòfic (l'idealisme transcendental) que podem considerar com la primera teoria filosòfica contemporània.

² Així, els il·lustrats francesos del segle XVIII solen sostenir posicions basades en l'empirisme de Locke.

El pensament de Locke (del qual només exposarem un breu resum) s'ha d'insertar completament en els plantejaments de la filosofia moderna inaugurada per Descartes: l'objecte del nostre coneixement no són les coses, la realitat externa, sinó les idees. Per **idees** entendrem aquí tot allò que és captat per la nostra ment, tot allò del que som conscients. És a dir, Locke parteix del subjecte cartesià i rebutja, de bon principi, qualsevol plantejament ingenu sobre un coneixement directe de la realitat externa.

Ara bé, pel que fa a l'origen d'aquestes idees Locke discrepa radicalment de Descartes i fa l'afirmació que defineix a l'empirisme com a tal: **l'origen de les idees de la nostra ment és l'experiència sensorial i, per tant, no existeixen les idees innates.**

Aquesta afirmació pot semblar de sentit comú però planteja alguns problemes que Locke haurà de resoldre amb diferents argumentacions:

- per una banda, Locke afirmarà que l'origen sensorial de les nostres idees explica el fet que diferents homes, amb diferents experiències tinguin també diferents idees. Si aquestes fossin innates i, per tant, pròpies de la naturalesa humana, serien idèntiques a tots els éssers humans a qualsevol lloc i a qualsevol edat; només pensant en la infantesa o la bogeria ja trobem motius per a rebutjar la posició innatista.

- d'altra banda Locke ha de resoldre el problema plantejat per aquelles idees a les quals no podem referir cap experiència directa ja que, a part dels conceptes abstractes que trobem a qualsevol discurs científic, tenim les tres idees bàsiques del racionalisme: Jo, Déu i el Món.

Per tal de solucionar aquest problema, Locke haurà de distingir entre **idees simples i complexes**³: les idees simples són les dades immediates del nostre coneixement i constitueixen tot el seu material i, al seu torn, les idees complexes sorgeixen de la combinació de les idees simples.

L'origen de les idees simples és sempre l'experiència; ara bé, hem de distingir entre experiència externa o **sensació** (les dades proporcionades pels nostres sentits) i experiència interna o **reflexió** (que produeix idees a partir de la percepció de l'enteniment de la seva pròpia activitat). A partir de les idees simples, en l'elaboració de les quals l'enteniment ha jugat un paper purament passiu ("*un paper en blanc que s'omple de les lletres escrites per l'experiència*"), l'enteniment comença la seva activitat combinant-les, relacionant-les, fent abstraccions ... processos dels quals sorgiran les idees més complexes del nostre enteniment.

En conclusió, Locke situa l'origen de totes les nostres idees a l'experiència i a l'activitat natural de l'enteniment, rebutjant el seu origen innat i qualsevol intervenció divina a la seva elaboració. A partir d'aquí, Locke descriu tots els processos pels quals es formen les nostres idees més complexes. Ara bé, aquest principi pot portar cap a determinats problemes que, de manera sistemàtica, Locke va eludir.

3.2 El propòsit inicial.

³ Com veurem, aquí Locke redueix els tres tipus d'idees definides per Descartes a dos, tot eliminant les idees innates però conservant, conceptualment si més no, les adventícies (simples, en la terminologia de Locke) i les factícies (complexes).

A la seva principal obra, el *Tractat sobre la naturalesa humana*, Hume afirma que el seu propòsit és "esdevenir el Newton del món moral", que és tan com dir que el seu propòsit és la construcció d'un sistema científic que expliqui tots els fenòmens humans (en aquest ampli sentit s'ha d'entendre el terme "moral"), amb l'enunciació de les lleis que els regeixen i amb el rigor que va caracteritzar l'obra de Newton⁴.

A partir d'aquesta descripció de la naturalesa humana, podem construir la resta de les ciències; ara bé, en tant que la ciència humana ha de ser la base de la resta de les ciències, no podem construir-la a partir de cap hipòtesi o principi comunament acceptat, sinó que haurem de partir de zero (i fins aquí Hume no s'allunya gaire dels plantejaments inicials de Descartes) i fonamentar-la únicament en l'observació i l'experiència. L'objectiu primer d'aquesta ciència serà determinar l'abast i els límits de l'enteniment humà.

3.3 El funcionament de l'enteniment humà.

El material amb el que treballa l'enteniment, l'objecte del seu coneixement o, fent servir la terminologia pròpia de Hume, les seves percepcions són de dos tipus: **impressions** i **idees**.

- **les impressions** són les percepcions vives i actuals, que són proporcionades pels sentits, ja siguin externs (**sensacions**) o interns (**emocions, passions**).

- **les idees** són les percepcions febles, que consisteixen en còpies o records d'impressions anteriors.

Per tant, malgrat les gairebé infinites possibilitats de la imaginació, el nostre coneixement té uns límits marcats per les impressions i les idees; dit d'una altra manera: l'experiència no és només l'origen del nostre coneixement sinó que també constitueix el seu límit.

Donat que res pot ser-hi al nostre enteniment sense que hagi estat experimentat anteriorment, la certesa proporcionada per l'experiència sempre serà superior a la de l'enteniment. De la mateixa manera, les impressions sempre seran més fiables que les idees⁵.

Una idea tindrà significat sempre que la puguem referir a la impressió de la que procedeix. Per tant, el primer pas d'un procés científic correcte consistirà en determinar les impressions de les que deriven les nostres idees; si trobem una idea a la que no puguem referir cap impressió, aquesta no tindrà cap significat, i no podem considerar-la com un veritable coneixement.

Les idees que deriven directament de les impressions són anomenades per Hume **idees simples** i la seva combinació produeix les **idees complexes**. Aquest procés de combinació és descrit per Hume com un procés mecànic en el que les idees actuen com partícules que s'atrauen les unes a les altres en virtut d'unes

⁴ Hume aquí està en concordància amb el pensament propi dels il·lustrats que consideraven la física newtoniana com a model de racionalitat que s'hauria d'aplicar a tots els àmbits del coneixement humà.

⁵ L'alumne sagaç, l'existència del qual encara està per demostrar, hauria de veure aquí un pont de connexió entre els plantejaments de Hume i els d'Epicur.

lleis d'associació. El paral·lelisme de la descripció d'aquest procés amb la mecànica newtoniana no és casual; recordem que Hume (i la majoria dels intel·lectuals del segle XVIII) prenen a Newton com a model científic a seguir.

Les lleis d'associació d'idees⁶ són les següents:

- **Semblança:** el nostre enteniment tendeix a associar idees semblants.

- **Contigüitat:** tendim a associar idees que apareixen contigües, ja sigui en l'espai, ja sigui en el temps.

- **Causalitat:** tendim a associar les idees en cadenes causals.

És a dir, quan hem observat que diverses idees se succeeixen entre si, es desenvolupa en nosaltres un hàbit o costum que ens arriba a fer creure que existeix una relació entre les idees. I és en aquests casos quan la nostra imaginació, empesa pel costum, tendeix a anar més enllà de l'experiència i a creure que existeix una relació real entre aquestes idees; la intensitat d'aquesta creença serà proporcional a la freqüència de repetició de la successió d'idees.

Per exemple, si observem que un fenomen **A** és seguit regularment per un fenomen **B**, es desenvoluparà en nosaltres l'hàbit que ens farà associar **A** i **B**, de manera que sempre que aparegui **A** esperarem l'aparició de **B**, donat que imaginem que existeix una connexió entre els dos fenòmens. Ara bé, segons Hume ens hauríem de demanar si tenim alguna impressió concreta a la que puguem referir la idea d'aquesta connexió, ja que si no fos així no podríem afirmar que existeixi una relació real entre els dos fenòmens.

Analitzem l'exemple concret que utilitza Hume: ens trobem davant d'una taula de billar i observem que una bola blanca s'apropa a una bola vermella i, poc després, veiem que la bola vermella s'ha posat en moviment; en virtut de les lleis d'associació tendirem a pensar que la bola blanca és la causa del moviment de la bola vermella. Però, amb aquest pensament hem anat més enllà del que la nostra experiència ens mostra, donat que les nostres impressions només ens autoritzen a constatar la successió dels fenòmens, no la relació entre els fenòmens. No tenim cap impressió sobre cap connexió, només sobre la successió.

L'exemple sobre associació d'idees anterior ens ha de servir com a introducció que Hume fa del principi de causalitat: no tenim cap impressió sobre la connexió causal entre dos fenòmens, per tant, el principi de causalitat (tot efecte té una causa) no té cap fonament i és només fruit de la nostra imaginació.

Amb aquesta afirmació Hume va, molt probablement, més enllà del seu propòsit inicial, donat que deixa sense base a tota la ciència occidental basada, fonamentalment, en la recerca de les causes dels fenòmens i, per tant, en la presumpció de que arribem al veritable coneixement de la naturalesa quan som capaços d'establir les cadenes de causes i efectes que expliquen els fenòmens que observem.

⁶ És interessant destacar la coincidència dels plantejaments de Hume amb els estudis sobre la percepció que, ja al segle XX, va realitzar l'escola psicològica de la Gestalt.

Òbviament, Hume no afirma la inexistència de relació causal entre els fenòmens, només afirma que no podem saber si existeix realment aquesta relació. La idea que tenim sobre aquesta relació no és més que el resultat d'un costum originat en nosaltres per un procés psicològic derivat de l'associació per contigüitat en l'espai i el temps; però no té més fonament objectiu que qualsevol dels prejudicis que es formen a la nostra ment pel costum.

Podem dir, per tant, que Hume afirma que tot el nostre coneixement deriva de l'experiència, però hem observat que l'experiència no constitueix una font tan completa com es podria pensar; és a dir, els límits que l'experiència imposa al nostre coneixement són més estrets del que estem acostumats a creure, de manera que Hume ens fa dubtar que realment les nostres idees (com a mínim, no totes) tinguin un origen real en l'experiència, que hi hagi una connexió real entre les idees i les coses.

A partir d'aquestes reflexions Hume ha d'intentar definir amb claredat quin és el coneixement que ens mostren les nostres idees, és a dir, de què parlen aquestes idees. Hume distingeix dos tipus de coneixements:

- **Coneixement de relacions d'idees:** es tracta de les veritats de les matemàtiques, que sorgeixen de la relació entre les idees. Aquestes veritats no tenen per què tenir cap relació amb l'existència real; en elles es pot argumentar o inferir amb qualsevol grau de complexitat sense que es redueixi la seva exactitud i la certesa. Poden ser conegudes amb anterioritat a l'experiència (podem raonar i obtenir coneixement al voltant d'una figura geomètrica qualsevol, sense necessitat de trobar mai cap objecte amb aquesta figura), són evidents i necessàries. La negació d'un enunciat vertader sobre relacions d'idees és necessàriament fals.

- **Coneixement de qüestions de fet:** són les veritats a les que arribem mitjançant l'experiència. Evidentment, es tracta d'un coneixement molt restringit en tant que l'experiència només ens aporta informació sobre el present i el passat, però mai sobre el futur. Es tracta, per tant, de la constatació dels fets i de la regularitat amb que aquests s'esdevenen però sense la possibilitat d'establir cap connexió necessària entre aquests fets ni inferir amb certesa el futur. És un tipus de coneixement que, pel que fa al futur, només ens informa de la probabilitat basada en el passat, però sense que podem parlar de veritats necessàries. La negació d'un enunciat vertader sobre qüestions de fet és únicament poc probable.

3.4 Crítica de les idees de la metafísica racionalista.

La teoria de Descartes i dels seus continuadors racionalistes es basava en la certesa al voltant de tres idees: el jo, Déu i el món. Afirmava que aquestes idees es referien a tres substàncies, és a dir, a tres realitats en si mateixes i, per tant, independents dels accidents (característiques secundàries).

Locke ja havia afirmat que la substància no era percebuda, sinó inferida: davant la impossibilitat d'imaginar que les qualitats que ens mostren les nostres idees (per exemple: un color) puguin subsistir per elles

mateixes, admetem que ha d'existir una realitat en la que aquestes qualitats es troben reunides: la substància. Així, a diferència de Descartes, Locke no afirma la el coneixement de la substància sinó una suposició a partir d'una inferència.

Hume va més enllà: l'anàlisi de Locke li sembla incorrecte; en tant que les nostres impressions ens informen sobre allò que anomenem qualitats, però no tenim cap impressió de la substància, no podem afirmar que tinguem cap coneixement real d'aquesta. La idea de qualsevol substància no és res més que la col·lecció d'unes qualitats unides per la imaginació.

A partir d'aquesta concepció general del problema de la substància, Hume procedeix a la crítica sistemàtica de les tres substàncies enunciades per Descartes:

- Pel que fa a la idea del **món exterior**, Hume afirma que no podem afirmar el seu coneixement, en tant que a la nostra ment només hi ha percepcions i aquestes es refereixen sempre a les idees i les impressions, ens resulta impossible formar un coneixement completament independent d'aquestes idees i impressions. Hume ho afirma amb prou contundència:

Dirigim la nostra atenció fora de nosaltres tant com ens sigui possible; portem la nostra imaginació als cels o als més extrems límits de l'univers: mai no donarem un sòl pas fora de nosaltres mateixos .

- Les demostracions de **l'existència de Déu** no tenen tampoc gaire sentit; per una banda, Déu, seria una substància i Hume ja ha mostrat la impossibilitat del coneixement de cap realitat independent de les nostres percepcions. D'altra banda, tots els arguments per demostra l'existència de Déu es basen en l'ordre de la naturalesa i, mitjançant el principi de causalitat, s'eleva des de la naturalesa, considerada com a efecte, fins a Déu, considerat com a causa; ara bé, no tenim cap percepció sobre la naturalesa i, menys encara, el seu ordre, així com no tenim cap impressió que fonamenti el principi de causalitat. Per tant, no es pot demostrar l'existència de Déu.

- **L'existència del Jo** havia estat fonamentada per Descartes a partir de l'evidència intuïtiva: *penso, per tant existeixo*. Locke, malgrat el seu empirisme, havia reforçat la idea del jo mitjançant la memòria, que garantiria la unitat d'aquest jo. Hume aplica a aquest tema el mateix tractament que a les anteriors idees de la metafísica: en tant que no podem referir cap impressió ni cap idea a la nostra identitat personal, el jo resulta incognoscible. En aquest sentit, el jo no seria sinó un conjunt d'impressions i idees en perpetu flux i moviment que imaginem unides entre si. D'aquesta manera:

La ment és com un teatre en el que diferents percepcions es presenten de manera successiva; passen, tornen a passar, s'esvaeixen i barregen en una varietat infinita de postures i situacions. No existeix en ella, parlant amb propietat, ni simplicitat en un temps, ni identitat al llarg de moments diferents, sigui quina sigui la inclinació natural que ens porti a imaginar aquesta simplicitat i identitat. La comparació del teatre no ens ha de confondre:

són només les percepcions les que constitueixen la ment, de manera que no tenim ni la noció més remota del lloc on es representen aquestes escenes, ni tampoc dels materials dels que estan compostes.

D'aquesta manera, i com a conclusió, Hume ha d'admetre el seu escepticisme: només puc estar segur de les meves percepcions, però sense saber el que aquestes percepcions representen. Cadascú es troba tancat dins seu, posseeix la seva veritat i no la pot compartir.

3.5 La teoria ètica.

Tal i com dèiem a l'inici la teoria ètica de Hume, l'anomenat **emotivisme moral**, té també un plantejament revolucionari ja que fugirà obertament del plantejament imperant al pensament occidental des de Sòcrates: l'**intel·lectualisme moral**.

Quan Hume es planteja l'estudi de la naturalesa humana, inclou l'estudi de la moral tot intentar contestar la següent qüestió: per què considerem que unes accions són bones i d'altres dolentes? I, en funció de la resposta, obtindrem una clau per definir la persona virtuosa.

La resposta intel·lectualista a aquesta qüestió sempre ha posat l'accent en la raó: l'ésser humà serà virtuós en tant que sigui capaç d'obtenir un coneixement racional d'uns principis morals que guiaran la nostra conducta. Per tant, la conducta virtuosa és aquella que s'adequa a aquests principis que hem conegut per mitjà de la raó. Des d'aquest punt de vista, per exemple, la nostra raó ens diu que ajudar als altres és bo i, per tant, podem ser virtuoses si som capaços de comprendre la racionalitat d'aquest principi.

Hume està d'acord amb una part d'aquest plantejament: accepta que la moral està constituïda per un conjunt de principis que ens diuen el que està bé i el que no, i que intenten obligar-nos a fer unes coses i a evitar-ne d'altres.

Ara bé, així com admet la nostra capacitat de reflexionar racionalment al voltant d'aquests principis, no creu que sigui la raó la que determini la distinció moral entre bé i mal sinó el **sentiment**. Així, tot seguint l'exemple anterior, podem concloure racionalment que ajudar als altres és bo, però si ho fem és per què ens sentim bé fent-ho.

Hume afirma que la raó no pot determinar els nostres principis morals en tant que aquesta determinació escapa a les dues àrees sobre les que la nostra raó té coneixement: relacions d'idees i qüestions de fet.

Així, no es tracta d'una relació d'idees ja que, per exemple, el principi "assassinar és dolent" no es demostra a partir de cap principi lògic, ni en constitueix una veritat necessària. D'altra banda, no es tracta d'una qüestió de fet en tant que, si nosaltres observem un assassinat, el que realment estem veient és com una persona mata a una altra, però no tenim cap impressió que es refereixi a la maldat moral del fet; més aviat, quan observem un assassinat, sentim reprovació per aquest fet.

Per tant, com que la distinció entre bé i mal no es pot referir a cap de les dues operacions racionals humanes, sinó a sentiments de rebuig o d'aprovació envers els fets observats: *la moral, per tant, se sent més que no pas es jutja*.

A la seva vegada, els sentiments tampoc no es fonamenten en la raó sinó en les creences i aquestes s'originen a partir dels hàbits, dels costums, que no es poden definir però sí descriure com a percepcions més intenses "*que les ficcions de la imaginació*".

Això no vol dir, però, que Hume negui que la raó tingui un paper important en la vida moral, afirma que la raó i el sentiment concorren en quasi totes les determinacions morals, i atribueix a la raó el paper de guia i àrbitre en moltes qüestions morals, però l'arrel del principi moral no és racional sinó emocional.

A partir d'aquí, Hume pot definir el bé com una cosa agradable i el mal com a desagradable: una acció és bona perquè ens produeix plaer i, aquest plaer, comporta la nostra aprovació. Ara bé, no hem de considerar la posició de Hume com a relativista, ja que considera que aquests sentiments depenen de la constitució natural de la ment humana i, aquesta constitució és comuna a tota l'espècie, excepte que es tracti d'un individu en el que es produeixi una perversió del que podríem anomenar sentit comú.

Pel que fa a la virtut, Hume la defineix com "*tota acció o qualitat mental que dóna a l'espectador el sentiment plaent de l'aprovació i el vici com a contrari*". Així, analitza tota una sèrie de qualitats que comunament són considerades com a bones i arriba a la conclusió que el fonament de les qualitats morals de la persona virtuosa es troba a la

utilitat que aquests actes tenen per a la societat. No cal gaire argumentació per veure que una persona pacífica, generosa, altruista ... és més útil a la societat que una persona amb les qualitats contràries.

Aquest utilitarisme va més enllà de la teoria moral i pren dimensions polítiques: les qualitats morals són bones en tant que són útils socialment. De fet, Hume considera que la societat té com a objectiu la felicitat de tots els membres d'aquesta i, òbviament, només es pot aconseguir a través d'aquests valors d'utilitat comuna i rebutjant les accions egoistes que només cerquen la felicitat individual.

ies maria aurèlia capmany
seminari de filosofia